

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De toenemende inkomensongelijkheid in Nederland

Wilterdink, N.

Published in:

B en M : Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wilterdink, N. (2012). De toenemende inkomensongelijkheid in Nederland. *B en M : Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij*, 39(4), 440-445.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De toenemende inkomensongelijkheid in Nederland

Nico Wilterdink*

Over de ontwikkeling van de verdeling van de materiële welvaart in Nederland doen tegenstrijdige uitspraken de ronde. Terwijl politici en commentatoren ter linkerzijde zich zo nu en dan verontrust uitlaten over de grote en groeiende ongelijkheid, geven statistici en economen in hun rapporten en beschouwingen doorgaans het geruststellende beeld van een stabiele en bovendien vrij egalitaire verdeling van de inkomens in dit land. Hoe zit dat? Hoe zijn de inkomensverhoudingen feitelijk veranderd?

Het antwoord op die vraag hangt om te beginnen af van de bestreken tijdsperiode. Er zijn trendwisselingen, die zich op grond van de beschikbare cijfers als volgt laten samenvatten. Gedurende het grootste deel van de twintigste eeuw neemt de ongelijkheid aanzienlijk af. Dan komt in het begin van de jaren tachtig een omslag naar denivellering, die zich vertraagd voortzet in de jaren negentig, waarna de verhoudingen zich nagenoeg stabiliseren tot 2006. In 2007 neemt de ongelijkheid toe, in de crisisjaren 2008 en 2009 af, maar volgens de (voorlopige) cijfers van 2010 vindt in dat jaar een zodanige toename plaats dat de ongelijkheid dan groter is dan in enig jaar in de voorafgaande drie decennia.¹ Terwijl de hoogst geklasseerde 20 procent van de huishoudens zowel in 2000 als in 2008 een gemiddeld besteedbaar inkomen had dat precies zesmaal zo groot was als dat van de minst bedeelde 20 procent, was deze verhouding in 2010 gestegen tot 6,4.² In 1983, het jaar van de omslag naar denivellering, lag die verhouding nog op 4,3.³ Er zijn dus goede gronden om te beweren dat er sinds de jaren tachtig een tendens is van groei van ongelijkheid. Vooral als bedacht wordt dat de inkomensstatistiek de ongelijkheid en de toename ervan naar alle waarschijnlijkheid onderschatten. Vermogenswinsten zijn er niet in verdisconteerd, zodat de uitbundige stijging van de huizenprijzen en de aandelenkoersen van de jaren negentig tot 2008 op geen enkele wijze in de cijfers tot uitdrukking komt. Van winstinkomens, die ongelijker zijn verdeeld dan lonen, wordt vanwege de mogelijkheden van belastingontwijking en -ontduiking een relatief groot deel niet geregistreerd, terwijl het belang ervan met de recente groei van de aantallen zelfstandigen is toegenomen. De registratie van inkomsten uit belegd vermogen is eveneens zeer onvolledig. Ten slotte is het aannemelijk dat ook de zo spectaculair gestegen variabele beloningen in het bedrijfsleven, zoals aandelenopties, slechts onvolledig in de inkomenscijfers zijn opgenomen.

* Nico Wilterdink is professor cultuursociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Correspondentiegegevens: Prof. dr. N.A. Wilterdink, afdeling Sociologie en Antropologie, Universiteit van Amsterdam, Oudezijds Achterburgwal 185, 1012 DK Amsterdam, N.A.Wilterdink@uva.nl.

Het vermoeden dat de groei van de ongelijkheid de afgelopen tien tot twintig jaar groter is geweest dan uit de inkomenscijfers blijkt, wordt bevestigd door gegevens over de privévermogens. De grote vermogens namen na 1980 sterk in aantal en gemiddelde omvang toe, veel meer dan op grond van de algemene inkomens- en prijsontwikkeling te verwachten zou zijn.⁴ Zo groeide volgens de CBS-cijfers het aantal huishoudens met een vermogen van ten minste een miljoen euro tussen 1993 en 2008 van 25.000 tot 164.000, oftewel van 0,4 tot 2,3 procent van het totaal aantal huishoudens. Het geregistreerde vermogen per miljonair steeg van ruim 2 tot ruim 2,4 miljoen, hun gezamenlijke beslag op het totale vermogen van alle Nederlanders bij elkaar van 14 procent tot 30 procent, en de verhouding van de som van hun vermogens ten opzichte van het nationaal inkomen van 22 procent naar 80 procent. Dat weerspiegelde overigens vooral een sterke groei van privévermogens in het algemeen ten opzichte van de inkomens, zonder dat er in de verdeling van de vermogens als zodanig veel veranderde. Met de recessie die in 2008-2009 inzette, daalden de vermogens over de hele linie. Het aantal miljonairs nam sindsdien af tot 151.000 in 2011, maar opmerkelijk genoeg steeg hun gemiddelde vermogen tot 2,6 miljoen, en nam hun beslag op het totale privévermogen verder toe tot 32 procent. Anders dan bijvoorbeeld de grote crisis van de jaren dertig van de vorige eeuw heeft de huidige recessie uiteindelijk niet tot vermindering van ongelijkheid geleid. Het tegendeel lijkt eerder het geval, zoals ook de inkomenscijfers aangeven (vergelijk noot 1).

Vergroting van welstandsongelijkheid sinds het begin van de jaren tachtig – na een periode van nivellering – is voor bijna alle welvarende (en ook veel niet-welvarende) landen in de wereld opgemerkt. Dat wijst erop dat deze ontwikkeling bovenationale achtergronden heeft. Tegelijk relativeert het de Nederlandse ontwikkeling: die is geenszins uniek, en in vergelijking met verschillende andere landen gematigd te noemen. Zeker in vergelijking met de Verenigde Staten, waar een kleine toplaag van 1 procent van de bevolking erin slaagde om het overgrote deel van de groei van het nationaal inkomen sinds 1980 naar zich toe te laten vloeien, valt de ongelijkheidstoename in Nederland in het niet, evenals trouwens die van België, Oostenrijk, Denemarken en de meeste andere West-Europese landen. Nederland heeft zijn positie van relatief egalitair land behouden, al is de ongelijkheid hier volgens internationale overzichten groter dan in Denemarken of Zweden (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), 2008; OESO, 2011).

De Nederlandse ontwikkeling valt ook mee in het licht van wat sombere analyses tegen het eind van de twintigste eeuw voorzagen: de internationalisering en flexibilisering van ondernemingen, de deïndustrialisering door automatisering en verplaatsing van industrie naar lagelonenlanden, de enorme uitbreiding en versneling van het internationale kapitaalverkeer, de daarmee verbonden verzwakking van vakbonden en het groeiende machtsverwicht van bezitters en beheerders van kapitaal, de toenemende beleidsconcurrentie tussen overheden om het internationale bedrijfsleven ter wille te zijn, gevoegd bij de problemen van een schijnbaar automatisch uitdijende verzorgingsstaat die nopen tot bezuinigingsmaatregelen – al die in elkaar grijpende grootschalige processen zouden een drastische

Nico Wilterdink

toename van ongelijkheid in de welvarende westerse landen onontkoombaar maken. Die analyses zijn niet geheel onjuist gebleken; ze kunnen verklaren dat de ongelijkheid in het algemeen toenam. Maar ze verklaren niet waarom deze ongelijkheidstoename zo sterk per land varieerde. Kennelijk waren er in een land als Nederland interne politiek-institutionele krachten die effectief weerstand boden tegen al te vergaande polarisatie. Weliswaar bogen opeenvolgende regeringen soepel mee met de internationale druk tot deregulering van het kapitaalverkeer, privatisering, bezuiniging op uitkeringen en verlaging van een aantal belastingtarieven, maar daarbij werden steeds de 'koopkrachteffecten' voor verschillende bevolkingsgroepen in de gaten gehouden en naar vermogen gelijkmatig gespreid, vooral door de uitkeringen enigszins in de pas te laten lopen bij de loonontwikkeling. Dat resulteerde niet in geheel stabiele verhoudingen, maar het vormde wel een continue rem op al te grote en opvallende divergenties.

De inkomensverhoudingen onttrekken zich dus niet volledig aan pogingen tot politieke beheersing op nationaal niveau. Dat maakt het zinvol de vraag te stellen wat voor soort inkomensverdeling wenselijk en nastrevenswaardig is. Specifieker: is de groei van inkomensongelijkheid aanvaardbaar, misschien zelfs wenselijk, of een ontwikkeling die dient te worden bestreden en zo mogelijk omgebogen in de richting van meer gelijkheid?

De thans gangbare legitimatie van ongelijkheid is niet conservatief in de traditionele zin (het ideaal van de stabiele standenmaatschappij), maar modern liberaal. Ze houdt ten eerste in dat de bestaande inkomensverschillen grosso modo rechtvaardig zijn, omdat en voor zover deze het resultaat zijn van een eerlijke concurrentiestrijd waarin de besten worden beloond. Zolang de kansen gelijk zijn, mogen de uitkomsten ongelijk zijn. In Nederland, met zijn open markteconomie, voor iedereen toegankelijke basisvoorzieningen en antidiscriminatiepolitiek, is de gelijkheid van kansen, de meritocratie, al in hoge mate gerealiseerd. Wie veel verdient, verdient dat. De liberale rechtvaardiging van ongelijkheid houdt ook een pragmatisch argument in: als inspanningen, talent en gedurfde initiatieven adequaat beloond worden, is dat bevorderlijk voor innovatie en economische groei. Ongelijkheid prikkelt tot prestaties en leidt daarmee tot verhoging van de welvaart, waardoor uiteindelijk iedereen beter af is.

Deze stellingname kan op empirische gronden worden bekritiseerd. Het liberale standpunt is innerlijk tegenstrijdig waar het behalve de gelijkheid van kansen ook het belang van erfbaar privébezit benadrukt: dat laatste houdt immers ongelijkheid van welstandskansen in. Wie een vermogen verkrijgt door een erfenis (en veel vermogen wordt zo verkregen), verdient dat uit meritocratisch oogpunt niet. Ruimer gesteld, juist waar de staat mensen de vrijheid geeft privileges langs familielijnen over te dragen, kan er geen gelijkheid van kansen zijn. Dat betreft ook 'cultureel kapitaal' en financiële middelen om de eigen kinderen een goede opleiding te bezorgen, bijvoorbeeld door middel van duur particulier onderwijs. Ondanks de formeel gelijke toegang tot onderwijs zijn de opleidings- en daarmee verbonden beroepskansen voor kinderen uit verschillende milieus feitelijk ongelijk, en die ongelijkheid zal waarschijnlijk groter worden als de inkomensverschillen verder toenemen. Hoe groter de ongelijkheid van inkomens, hoe lager de soci-

ale mobiliteit over generaties, dus hoe groter de kansenongelijkheid, zo blijkt uit landenvergelijkend onderzoek (OESO, 2008; Wilkinson & Pickett, 2009, 157-169). De verdeling van uitkomsten werkt terug op de verdeling van kansen. Deze samenhang toont zich het duidelijkst in de Verenigde Staten, waar met de sterke groei van de inkomensongelijkheid de intergeneratiemobiliteit sinds de jaren tachtig is gedaald.

Probleem met de liberale legitimatie van ongelijkheid is ook dat prestaties of productieve bijdragen zelden objectief en nauwkeurig meetbaar zijn. Goederen en diensten worden geleverd door organisaties waarin het moeilijk te bepalen is wie in welke mate aan het eindproduct heeft bijgedragen. Verschillende beloningen worden grotendeels op heel andere gronden aan verschillende functies toegekend, waarbij zowel conventionele normen als machtsverschillen een rol spelen. Er is één sector waar prestatieverschillen nauwkeurig volgens van tevoren overeengekomen regels worden bepaald en direct worden omgezet in verschillen in geldelijke beloning: de beroepssport. Maar hier doet zich iets anders voor, dat in variërende mate ook voor andere sectoren geldt: kleine verschillen in prestatie of waardering worden volgens het *winner take-all*-principe tot grote, soms reusachtige inkomensverschillen opgeblazen.

Het pragmatische argument ten gunste van grote inkomensverschillen is eveneens aanvechtbaar. Mensen werken om geld te verdienen, maar dat wil niet zeggen dat zij tot meer inspanningen worden gemotiveerd naarmate de beloningsverschillen groter zijn. Internationale vergelijkingen laten ook geen enkel positief verband zien tussen inkomensongelijkheid aan de ene kant, en economische groei en werkgelegenheid aan de andere.⁵ Er zijn daarentegen redenen te noemen waarom grote ongelijkheid economisch nadelig is. Ten eerste kunnen grote, als onrechtvaardig ervaren inkomensverschillen voor lager betaalden juist demotiverend werken. Ten tweede nemen ze arbeidsprikkels weg voor degenen die al meer dan genoeg hebben. Ten derde heeft groeiende ongelijkheid een negatief effect op de consumptieve bestedingen, tenzij dit gecompenseerd wordt door groeiende schulden. Dat laatste kan (mede) leiden tot een kredietcrisis die de hele economie treft, zoals enkele jaren geleden is gebleken.

Grote economische ongelijkheid brengt ook sociale kosten met zich mee. De lager betaalden ondervinden uiteraard de meeste nadelen, niet alleen materieel, maar ook psychologisch, omdat ze zich vaker ondergewaardeerd, vernederd of mislukt zullen voelen. Maar ook zij die materieel van de ongelijkheid profiteren, kunnen er lasten van ondervinden: vijandigheid, opstandigheid of criminaliteit van armen, angst om zelf tot hun rangen af te dalen. De stelling dat grote ongelijkheid sociale en psychische spanningen met zich meebrengt en daarmee uiteindelijk 'slecht voor iedereen' is, heeft een krachtige ondersteuning gevonden in het veelbesproken werk van de sociaal-epidemiologen Richard Wilkinson en Kate Pickett (2010), die op grond van vergelijkend onderzoek concluderen dat binnen de welvarende wereld de landen met een grotere inkomensongelijkheid systematisch slechter scoren op indicatoren van sociale cohesie, welbevinden en gezondheid.

Het laatste woord is hier nog niet over gezegd, maar al deze punten van kritiek op de liberale legitimatie van ongelijkheid lijken mij steekhoudend. Met elkaar geven

Nico Wilterdink

ze steun aan het standpunt dat groeiende inkomensongelijkheid zowel in strijd is met overwegingen van rechtvaardigheid als negatieve sociale gevolgen heeft. In Nederland is een 'rechtvaardige inkomensverdeling' na de Tweede Wereldoorlog als een van de doelstellingen van economisch beleid geformuleerd. Dat streven is officieel nooit opgegeven, maar al lange tijd gemarginaliseerd. Er zijn goede redenen het weer meer gewicht te geven. Zo is het niet per se nodig de nivellerende werking van de geleidelijke afschaffing van de hypotheekrenteaf trek teniet te doen door verlaging van de inkomstenbelasting, zoals nu vaak bepleit wordt. Daartegenover kan bijvoorbeeld gedacht worden aan verlaging van de belastingen en premies voor de laagste loonschalen, waardoor arbeid goedkoper wordt terwijl de nettolonen stijgen. Of aan verruiming van de financiële grondslag van de AOW tot welgestelde niet-werkenden en niet-arbeidsinkomens. Dergelijke maatregelen zouden niet alleen de gelijkheid dienen, maar ook economisch en maatschappelijk gunstig kunnen uitpakken.

Noten

- 1 Volgens de maatstaf van de verhouding tussen de gemiddelde inkomens van de hoogste en de laagste 20 procent. Afgemeten aan de Gini-index was de ongelijkheid in 2010 even groot als in 2007. Uit het fluctuerende verloop sinds 2008 zou kunnen worden afgeleid dat de recessie op korte termijn een nivellerend effect heeft, maar op langere termijn een denivellerend effect. Het zou echter voorbarig zijn hier van een wetmatigheid te spreken. Economische crises in verschillende perioden hadden verschillende gevolgen voor de ongelijkheid. De recessie rond 1980 werkte denivellerend, de grote crisis van de jaren dertig daarentegen nivellerend.
- 2 Het 'gestandaardiseerd inkomen', waarin gecorrigeerd is voor de variatie in de omvang en samenstelling van de huishoudens, geeft lagere verhoudingen maar dezelfde veranderingen. Cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (cbs.statline.nl).
- 3 Ook dit verhoudingscijfer is gebaseerd op CBS-gegevens; zie Wilterdink (1999).
- 4 Over trends in de jaren tachtig, zie Wilterdink (1992).
- 5 Al volgens het OESO-rapport *Employment Outlook 1996*. Vergelijking van de Gini-coëfficiënten van de inkomensongelijkheid van landen omstreeks 2005 volgens OESO (2008) en de jaarlijkse groei van het bruto nationaal product (bnp) per hoofd van de bevolking van deze landen in de periode 1990-2010 (data.un.org) geeft een correlatie van iets kleiner dan nul.

Literatuur

- Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (2008). *Growing Unequal? Income distribution and poverty in OECD countries*. Parijs: OECD.
- Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (2011). *Divided we stand. Why inequality keeps rising*. Parijs: OECD.
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2009). *The Spirit Level. Why equality is better for everyone*. Londen: Penguin.

- Wilterdink, N. (1992). Denivellering in de vermogensverhoudingen. *Socialisme en Democratie*, 49 (3), 113-120.
- Wilterdink, N. (1999). Ongelijke inkomens: Verklaringen voor de toename van de ongelijkheid van inkomens in Nederland en andere landen. In: J. Godschalk (red.), *Die tijd komt nooit meer terug. De arbeidsmarkt aan het eind van de eeuw*. Amsterdam: Het Spinhuis, 47-80.